

PEDAQOGİKA

Kəmalə Mirzoyeva
Odlar Yurdu Universiteti

YENİYETMƏLƏRDƏ ETNİK MİLLİ HİSSLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI: PROBLEMLƏR, VƏZİFƏLƏR

Açar sözlər: Yeniyetmə, milli şüur, mənlik şüuru, etnik milli hisslər, fərdi şüur

Keywords: Teenager, national consciousness, self-consciousness, ethnic national feelings, individual consciousness

Ключевые слова: подросток, национальное сознание, самосознание, этнические национальные чувства, индивидуальное сознание

Yeniyetmə şəxsiyyətinin formalaşmasında bir çox etnopsixoloji, ictimai-siyasi, amillərin rolu var. Ailə, məktəb, kütləvi informasiya vasitələri, adət-ənənələrimiz, görkəmli tarixi şəxsiyyətlərin, Azərbaycanın mərd, qorxmaz qəhrəman oğul və qızlarının rəşadətli həyat fəaliyyəti, Azərbaycan milli qəhrəmanlarının iradi keyfiyyətləri və digər onlarla, yüzlərlə psixoloji amilləri buna misal göstərmək olar. Bu sadaladıqlarımız və sadalamadıqlarımız psixoloji amillərin hamısı şəxsiyyətin Azərbaycançılıq ideologiyasında, milli-etnik xüsusiyyətlərində daim vətən, dövlət, xalq, millət təşəbbüskeşliyi ilə alışıb yanan milli-etnik hisslərdən keçir. Ona görə də milli mövcudluğumuz üçün bütün dövrlərdə olduğundan nisbətən indiki dövrdə uşaq və yeniyetmələrdə, bütövlükdə cəmiyyətin hər bir üzvündə həmin milli-etnik hisslərin formalaşdırılmasına ciddi fikir verməliyik.

Məlumdur ki, hisslər olduqca rəngarəng və müxtəlif formalara malikdir. Hisslər insanın fərdi xüsusiyyətlərindən, həyat tərzindən, etnopsixoloji xüsusiyyətlərindən, adamlara, eyni zamanda özünün rəftar və davranışlarına münasibətlərindən və başqa sosial-psixoloji amillərdən yaranır. Bu cəhət eyni zamanda etnik milli hisslərə də aiddir. Aydınır ki, hər bir xalqın adət-ənənələri, xarakteri, düşüncə tərzini tarixən yaranmış və nəsildən nəsilə ötürülərək inkişaf etmişdir. Bu adət-ənənələr həmin millətə mənsub olan etnosun üzvlərini və ya etnik qrupların rəftar və davranışlarında əks olunur və həmişə də onları müşayiət edir. “Hər hansı bir etnik birliyin həyatında (istər daxili, istərsə də etnoslararası) baş verən bütün hadisələr ilə müşayiət olunur. Ümumiyyət hisslər məhz bu emosional münasibətlər kimi təzahür edir. Deməli, etnik (milli) hisslər etnik birliyin öz varlığına münasibət bildirir” [1, s.112]. Belə həyat tərzinə, adət-ənənələrə, xalqın min illərlə qoruyub saxladığı, əxlaqi-sosial dəyərlərə bəslənən münasibətlər etnik milli hisslərlə mənsub olduğu xalqın nümayəndələrinə əlavə bir enerji mənbəyi olmuş, onların hünərini, qəhrəmanlığını, xalqa, millətə sədaqətini, yaralığını birəbeş artırmışdır.

M.K.Atatürk, H.Ə.Əliyev, R.T.Ərdoğan, İ.H.Əliyev və başqalarının milli qeyrətlərini, etnik-milli hisslərini, yüzlərlə Azərbaycan-Türk milli qəhrəmanlarının fəaliyyətlərini buna misal göstərmək olar. Məhz buna görə də gənc nəslin yararlı və təndəş kimi formalaşdırılmasında milli-etnik hisslərin inkişaf və tərbiyəsinə xüsusi fikir verilməlidir. Müasir dövr qloballaşma sərhədlər tanımayan informasiya bolluğu dövrüdür. Belə bir dövrdə yetişən gənc nəsli Azərbaycan mentalitetindən tamamilə uzaq olan yabançı ünsürlərdən qorumaq üçün birinci növbədə onlarda etnik kökə, qanyaddaşına, Azərbaycançılıq ideologiyasına həmişə sadıq qalan ruhda tərbiyə etməliyik. Kökündən, millətindən xalqının istək və arzularından kənar hisslərlə yaşayan insan, yeniyetmə kökü olmayan ağaca bənzər ki, o,da gec-tez quruyub, məhv olmağa məhkumdur.

Qeyd etməliyik ki, müstəqil Azərbaycan dövlətinin ideologiyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsubiyyəti ilə qürur hissi keçirməli və bununla fəxr etməlidir. Azərbaycançılıq ideologiyası millətin dilini, dinini, adət-ənənələrini, xarakterini, etnik hisslərini, sərhədlərini, gerbini, himnini və s. Özündəehtiva edən mənəvi-psixoloji keyfiyyətdir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin "hər bir insanın milli mənsubiyyəti onun qürur mənbəyidir". "Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən Azərbaycanlıyam" deməsi dediyimizə əyani sübutdur. Bu fikrin arxasında milli birlik, həmrəylik, etnik hisslər, xalqa-dövlətə bağlılıq, vətən üçün, xalq üçün yanmaq nəzərdə tutulur. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı xüsusilə uşaq və yeniyetmələrin, gənclərin qəlbində milli birlik, milli etnik hiss toxumu səpməli və onlar bu ruhda tərbiyə alıb inkişaf etməlidir. Etnik milli hisslər xüsusən də bu və ya digər etnosun hər hansı naqis cəhətinə toxunmaq, o barədə söz açmaq əsla mümkün deyildi. Deməli, dünya, zamanə dəyişilib, indi bizim respublikamızda da etnik-psixoloji keçmişimiz barədə maraqlı tədqiqatlar aparılır. Axı bu qəbildən olan əsərlərə bu gün daha çox ehtiyacımız var. İkincisi, başqa etnosları, xüsusən bədxah qonşuları erməniləri yaxşı tanımağa, onlarla rəftar və davranış tərzini düzgün müəyyənənləşdirməyə, münasibətlər sistemini adekvat surətdə qurmağa yardım edir.

Üçüncüsü, öz etnik-psixoloji keçmişimizə yaxından bələd olmaq üçün xalqımızın zəngin ədəbi-bədii irsində öz əksini tapmış etnik-psixoloji xüsusiyyətlərə yön almaq, onların üzərində dərinləndirən düşünmək, həmin irsdəkilərin elmi-psixoloji fəhmin məna çalarlarını özümüz üçün yenidən kəşf etməyə imkan verir.

Etnosun, xalqın, millətin həyat tərzini dedikdə, sosial mühitlə etnos üzvlərinin qarşılıqlı təsirinin xüsusiyyətləri nəzərdə tutulur. Bu cəhət bəzən hər bir xalqa və ya millətə xas olan məxsusi yaşayış tərzini (məsələn, fransız həyat təzi, amerikan həyat təzi və s.) bildirir. Millətə, xalqa məxsus olan belə spesifik həyat təzi milli hisslərin əsas səciyyəsinə təyin edir.

Etnik (milli) psixologiyanın emosional sahəsini etnik (milli) hisslər təşkil edir. Hər hansı bir etnik birliyin həyatında (istər daxili, istərsə də etnoslararası) baş verən bütün hadisələr həmin etnik birlik üzvlərinin kəskin emosional münasibətləri ilə müşayiət olunur.

Milli hisslərin əsasını maddi və mənəvi tələbatlar təşkil edir. Mənəvi tələbatla, əxlaqı sərvətlə bağlı olan milli hisslər daha sabit və davamlı olur.

Etnik milli hisslər nədir, onun mahiyyəti, uşaq və yeniyetmələrdə formalaşdırılmasının psixoloji mexanizmləri, bu sahədə valideynlərin, müəllimlərin, tərbiyəçilərin vəzifələri və digər məsələlər məqalənin əsas məqsədini təşkil edir.

Etnik milli hisslər fərdin (şəxsiyyətin) mənlilik və milli mənlilik şüuruyla, adət ənənələri ilə bilavasitə əlaqədardır. Mənlilik şüuru bir anlayış olaraq demək olar ki, bütün ictimai elmlərin aparıcı terminlərindən hesab olunur. Digər ictimai elmlərdə olduğu kimi psixologiya elmində də milli mənlilik şüuru anlayışı müxtəlif xarakterli təhlillərə cəlb edilir. Lakin bu təhlillərin böyük əksəriyyətində milli mənlilik şüurunun mahiyyəti hərtərəfli, daha lakonik olaraq şərh edilmir. Hətta milli mənlilik şüurunun inkişaf xüsusiyyətləri aydınlaşdırılmamış qalır.

Mənlilik şüuru şəxsiyyətin öz varlığına, mənliliyinə, daxili və xarici mühitin təsirlərini dərk etmələrinə yönəldilmiş bir əxlaqi-sosial keyfiyyətdir. burada şəxsiyyət özünü dərk edir, qiymətləndirir. “Mən kiməm”, “nə bacarıram”, “nəyə qadirəm” və özü ilə bağlı bir çox ictimai – psixoloji keyfiyyətləri dəyərləndirir. Təbii ki, mənlilik şüuru əsasında milli şüur formalaşır. milli şüur daha çox ictimai-siyasi hadisələrlə, xalqın etnik tarixi ilə, etnosun hansı xalqa mənsub olduğu ilə bilavasitə əlaqədardır.

Milli mənlilik şüuru ilə şəxsiyyət özünüdərk ilə yanaşı, hansı xalqa mənsub olduğunu dərk edir. “Keçmiş kim olub”, “hansı xalq, millətə mənsubam”, “tarixim nə vaxtan başlayıb”, “hansı dövlətin vətəndaşıyam” və s. kimi etnopsixoloji keyfiyyətləri özündə etiva edir. Milli mənlilik şüurunun formalaşması Vətənə, doğma torpağa, doğma yurda, millətə, xalqa, xalqın yaratdığı adət-ənənələrə məhəbbət yaradır. Torpaq insanın yaşayış və əbədiyyət məskənidir. Məktəblilərin öyrəndiyi fənlər, iştirak etdikləri kütləvi tədbirlər, bədən tərbiyəsi və idman, müxtəlif yarışlar onlarda belə bir əqidəni inkişaf etdirir ki, torpaq Vətən müqəddəsdir. Məktəblilər düzgün dərk edirlər ki, dünyada Azərbaycan xalqı var, yaşayır və özünün çox hiyləgər düşməninə – ermənilərə qarşı mübarizə aparır. Onlar şüurlu surətdə dərk etməlidilər ki, Azərbaycan xalqının qatı düşməni ermənilərə qarşı mübarizəyə hər zaman hazır olmalıdır. Onlar bu mübarizəyə hazır olmalarından qürur duymalı, iftixar hissi keçirməli, işğal altında olan torpaqların azad edilməsi işində özünəməxsus şəkildə mübarizəyə qoşulmalıdırlar. Milli qəhrəmanların, şəhidlərin vətən uğrunda canlarından belə keçmələrini buna misal göstərə bilərik. Azərbaycanın milli qəhrəmanı mübariz İbrahimovun həyat yolu buna parlaq misaldır.

Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Mübariz İbrahimov qorxmaz bir əsgər idi. 22 yaşı olmasına baxmayaraq cəsur və qorxmaz döyüşçü idi. Bir məsələni xüsusilə vurğulamaq istərdik. Bu da bütün milli qəhrəmanların hamısının öz ölümlərindən qorxmamasıdır. Mübariz də sanki öz ölümünü qabaqcadan bilirdi. Amma qorxmurdu. O bilirdi ki, təkbəşinə ondan sayca bir neçə dəfə çox olan erməni diğalarının üstünə gedir. Amma geri qayıtmaq ehtimalı azdır. O, bunu özünə şərafət sayırdı. Vətən sağ olsun deyər ermənilərin üstünə gedir. Amma getməmişdən əvvəl ailəsinə kişilik məktubunu da yazmağı unutmur.

“Canım atam və anam məndən sarı darıxmayın. İnşallah cənnətdə görüşəcəyik. Mənim üçün bol-bol dua edin. Vətənin dar günündə ürəyim dözmür. Allaha xatir bunu eləməliyəm. Ən azından ürəyim sərinclik tapar. İnşallah şəhid olana

kimi bu şərəfsizlərin üstünə gedəcəm. Şəhid olsam, ağlamayın, əksinə sevinin ki, o mərtəbəyə yüksəldim. Allaha ibadətlərinizi dəqiq yerinə yetirin. Çoxlu sədəqə verin. Seyid nəvəsi olaraq bunu eləməliyəm. Allah böyükdür, Vətən sağ olsun. Haqqınızı halal edin. Oğlunuz Mübariz [2, s.3]. Fikir verin “Mən şəhid olanda ağlamayın, bu şərəfsizlərin üstünə gedirəm” fikirlərinə. Bu bir Mübarizin yox, bütün Azərbaycan əsgərlərinin fikridir. Onu isə Mübariz dedi və elədi də. O, ölümdən qorxmadı. Ölümü ilə elinə, obasına, ölkəsinə şərəf, ləyaqət gətirdi. Azərbaycan oğullarının igidliyini, mətinliyini göstərdi. Hamı, xüsusilə yeniyetmələr bildilər ki, belə oğulları olan ölkə heç vaxt basılmaz. Yeniyetmələr üçün bundan böyük tərbiyə məktəbi ola bilməz. İnanırıq ki, Vətən neçə-neçə Mübarizlər yetişdirəcək və zəbt olunmuş torpaqlarımız faşist ermənilərdən azad olunacaq. Bax budur, şəxsiyyətin mənəviyyatında iradi keyfiyyətlərin yeri, mövqeyi. Belə olanda şəxsiyyət güclü, əyilməz olur, əqidəsindən dönmür, Vətən uğrunda şəhid olur, lakin seçilir, düşmən qarşısında əyilmir, xalqına, millətində, yeniyetmə və gəncinə örnək olur.

Hüseyn Arif isə torpağı, vətəni ana kimi qorumağı tərənnüm edir.

*Torpağın sinəsi cadarlamazdı,
Torpaq müqəddəsdir, torpaq əzizdir.
Axı “Ana torpaq” demişik ona.
Ananı qorumaq vəzifəmizdir [3, səh.162].*

Azərbaycanın xalq şairi Məmməd Arazın yaradıcılığı bu baxımdan diqqətə layiqdir. Məmməd Araz bir çox şeirlərində, xüsusi ilə “Məndən ötdü qardaşıma dəydi” (163), “Azərbaycan dünyam mənəm” (272), “Vətən mənə oğul desə” (280), “Bu millətə nə verdik ki,” (589), “Bizi vətən çağırarsa” (592), “Ana millət, ata millət ağlama” (591), “Ayağa dur Azərbaycan” (594), “Bu millətin dərdi səri” (601) şeirlərində şairin uşaq və yeniyetmələri, gəncləri, ümumən Azərbaycan cəmiyyətini birliyə, dövlətimizin ətrafında sıx birləşməyə müraciəti öz əksini tapır. Məmməd Araz Vətəndaş, Vətənpərvər şairdir. O, Azərbaycançılığı ilə, vətəni ilə qürur duyur, fəxr edir:

*Vətən mənə oğul desə nə dərdim,
Mamır olub qayasında bitərdim.
Bu torpaqsız harda, nə vaxt nə dərdim,
Xəzinəmdir, xəzinəmdir, xəzinəm [4, səh.280].*

Milli kimliyimiz tariximizdən başlayır. Bu tarix ilə lap kiçik yaşlardan uşaqlara, yeniyetmələrə, gənclərə düz olduğu kimi çatdırılmalıdır.

Tədqiq etdiyimiz problem baxımından yazıçı İsa Hüseynovun “İdeal” romanı diqqətə cəlb edir. O, romanın baş qəhrəmanı Əmirin dili ilə qardaşı oğlu Səmədə tariximiz, dilimiz, dinimiz, birliyimiz haqqında məlumat verir və bu yolla da o, gənclərimizdə milli birliyin formalaşmasına kömək edir. Romanda bu münasibətlə yazılır:

“Bəli, əzizim! Nuhdan çox-çox əvvəllər yer üzündə həyat, mədəniyyət olub, bəşəriyyətin vahid dili olub.

Odər dili?!

Sənin, mənim dilimiz!

Səmədin gözləri böyümüşdü.

Dayan, əmi... Başa düşdüyüm indi bir budu ki, Sultan Əmirliyə eşidirəm bu sözləri. Bir də budu ki, Sultan Əmirli boş söz danışmaz. Amma yenə çatmır sözün mənə.

“Şumer” yox, əvvəla “Şumər”di, Şumərlərə “Kimmerey”, “hommerey”, “homer” deyənələr olub. “Ər”ə “ar”, Odərlərin qabaqcıl dəstəsi Əreylərə “ariy” deyənələr olub. “Er” də o qəbiləyəndi. İndi danışacam, biləcəksən hər şeyi. İkincisi, “dil qrupları” təsəvvürünü çıxart beynindən. “Qruplar” yoxdu. Vahid kök var, vahid ağacın budaqları var! Kök də sənən, ağac da, budaqlarda! Cənubda ən yaxın qonşun farsdan başlamış, Afrikada qədim Madiamlar, Azərlər, Amerikada, İtaliyada latınlar da daxil olmaqla. Yer deyilən bu planetdə əhli-bəşərin hamısı sənən!” [5, s.390].

Ədəbiyyat

1. Ə.Bayramov “Kitabi Dədə Qorqud” dastanlarında etnik-psixoloji xüsusiyyətlərin inikası. Bakı, 2002, səh.112
2. Rəhilə Elçin “Milli qəhrəmanım, Vətən qürurum ” Bakı, 2010, səh.3
3. Ədəbiyyat - (VII sinif üçün dərslik) Bakı, 2014, səh.46, 77, 162
4. M.Araz “Seçilmiş əsərləri ” Bakı, 2011, səh.280
5. İsa Hüseynov “ İdeal” romanı. Bakı, 1986, səh.390

Summary

Formation of Ethnic National Senses in Teenagers: Problems and Goals

The modern era is an era of globalization, an era that does not know the boundaries of the abundance of information. In order to fence off young people growing up at such times from the influence of alien elements that are completely far from the Azerbaijani mentality, we must, first of all, educate them in the everlasting spirit of fidelity to ethnic roots, the memory of blood and the ideology of Azerbaijanism. Seized territories can be liberated precisely by the removal of our smart, courageous, fighting, patriotic sons and daughters, who have a high intensity of national-ethnic feelings and the corresponding mood.

Резюме

Формирование этнических национальных чувств у подростков: проблемы и задачи

Современная эпоха - это эпоха глобализации, не знающей границ обилия информации. Для того чтобы отгородить молодежь от влияния чуждых элементов, полностью далеких от азербайджанского менталитета, мы должны, в первую очередь воспитать их в духе верности этническим корням и идеологии Азербайджанизма. Захваченные территории могут быть освобождены именно удалю наших умных, мужественных, боевых, патриотичных сыновей и дочерей, имеющих высокий накал национально-этнических чувств и соответствующего настроения.

Rəyçi: prof. Ə.Baxşəliyev